

VI. INFORMACJE

1. Konferencja naukowa na Wydziale Teologicznym w Katowicach nt. Liturgia jednym aktem kultu

W dniu 20 maja 2010 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach odbyła się konferencja nt. *Liturgia jednym aktem kultu*. Na początku ks. prof. dr Manlio Sodi z Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego w Rzymie wygłosił wykład nt. *Celebracja liturgiczna zespołem czynności koniecznych do sprawowania Pamiątki zbawczych wydarzeń*. Po tym wykładzie odbyły się dwa panele, a po nich dyskusja.

Panelowi pierwszemu nt. *Typologia i charakterystyka obecnych w liturgii elementów* przewodniczył ks. dr hab. Bogdan Biela, a składały się nań następujące 20 minutowe wystąpienia: *Funkcja ciała i postaw w liturgii* (ks. prof. UŚ dr hab. A. Żądło), *Wymowa muzyki i śpiewu w liturgii* (ks. prof. UŚ dr hab. A. Reginek), *Milczenie w liturgii specyficzną „przestrzenią” adoracji-kontemplacji i wsłuchiwania się w sprawowane misterium* (s. dr hab. A. Sielepin, UPJPII), *Wnętrze świątyni – wymowa jej przestrzeni i wstroju dla liturgii* (ks. mgr lic. P. Tkaczyk, Muzeum Diecezjalne – Kielce).

Panel drugi prowadził ks. prof. UŚ dr hab. Andrzej Żądło, a jego tematem było: *Typologia i charakterystyka obecnych w liturgii słów*. Na ten panel składały się następujące wypowiedzi: *Funkcja tekstu biblijnego w liturgii* (ks. dr hab. J. Twardy, UŚ), *Rola przekazu homiletycznego w liturgii* (ks. dr hab. L. Szewczyk, UŚ), *Tekst eucharystyczny w liturgii* (ks. prof. dr M. Auge, Instytut S. Anselmo – Rzym), *Funkcja zachęt i pouczeń przekazywanych podczas liturgii* (ks. prof. UO dr hab. E. Mateja), *W szczególach tkwi istota sprawowanego w liturgii misterium – teologiczne uzasadnienie stosowanych w liturgii czynności, postaw, gestów i słów* (ks. prof. dr hab. H. J. Sobeczko, UO) oraz *Zasada i znaczenie pedagogii liturgicznej w urzeczywistnianiu eklezjalnej wspólnoty* (dr M. Kozubek, Katowice).

2. Ogólnopolska Pielgrzymka Kapłanów na Jasną Górę

W dniu 1 maja 2010 r. odbyła się Ogólnopolska pielgrzymka kapłanów na Jasną Górę. Był to pierwszy taki zjazd od 40 lat. Do Częstochowy przybyło około 5 tysięcy duchownych. Mszy św. przewodniczył delegat papieski kard. Claudio Hummes, prefekt Kongregacji ds. Duchowieństwa. Jego homilia znajduje się na s. 32 tego biuletynu. Papież Benedykt XVI wystosował specjalne przesłanie do polskich kapłanów. Zostało ono umieszczone na s. 5 niniejszego biuletynu. Na koniec Eucharystii zgromadzeni księża odnowili swoje przyrzeczenia kapłańskie i odmówili akt zawierzenia polskich kapłanów Chrystusowi za pośrednictwem Matki Bożej. Wystosowali także telegram do Ojca Świętego Benedykta XVI.

3. Sympozjum liturgiczne na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu nt. Architektura w służbie liturgii

Coroczne sympozjum liturgiczne w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu odbyło się tym razem w czwartek 29 kwietnia 2010 r. Temat sympozjum brzmiał: *Architektura w służbie liturgii*. Odbyło się ono w auli PWT. Uczestnicy wy-

sluchali trzech referatów. Powitania uczestników i wprowadzenia w tematykę sympozjum dokonał ks. prof. dr hab. Waldemar Irek, Rektor PWT we Wrocławiu. Pierwszy referat: *Architektura świątyni jerozolimskiej i jej teologiczne implikacje* wygłosił ks. prof. dr hab. Mariusz Rosik. Na temat teologii przestrzeni liturgicznej mówił ks. dr Adam Łuźniak, Rektor MWSD we Wrocławiu. Normy prawa liturgicznego dotyczące ukształtowania przestrzeni liturgicznej przedstawił ks. dr hab. Stanisław Araszczuk. Po referatach była dyskusja.

4. Sympozjum naukowe w Wydziale Teologicznym UO

Dnia 21 kwietnia 2010 r. Instytut Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego zorganizował Sympozjum naukowe z okazji 15-lecia czasopisma „Liturgia Sacra”. Po odmówieniu hymnu Godziny przedpołudniowej Liturgii godzin sympozjum otworzył ks. prof. dr hab. Stanisław Rabiej, dziekan Wydziału Teologicznego, a następnie wprowadzenia dokonał ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko, dyrektor Instytutu. Uczestnicy wysłuchali najpierw trzech relacji dotyczących problematyki poruszanej na łamach wspomnianego czasopisma. Formacyjny wpływ tematyki liturgicznej w „Liturgia Sacra” omówił ks. dr hab. Rudolf Pierskała z Wydziału Teologicznego UO. Treści muzyczne w „Liturgia Sacra” przedstawił dr hab. Remigiusz Pośpiech, prof. UO, natomiast o sztuce sakralnej w „Liturgia Sacra” mówił ks. dr hab. Piotr Paweł Maniurka, prof. UO, dyrektor Muzeum Diecezjalnego w Opolu.

Po krótkiej przerwie bp dr Stefan Cichy, przewodniczący Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski i biskup legnicki ukazał aktualne prace tej Komisji, a potem ks. prof. dr hab. Jerzy Stefański (UAM Poznań) wygłosił referat nt. *Czy potrzebna jest reforma „Reformy liturgii”*. Po referatach odbyła się dyskusja. Na zakończenie sympozjum ks. dr hab. Erwin Mateja, prof. UO dokonał prezentacji Księgi pamiątkowej *Wezwani do nawrócenia* dedykowanej przez liturgistów polskich księdzu prof. dr hab. Helmutowi Janowi Sobeczce z okazji obchodzonych w grudniu 2009 r. 70-tych urodzin. Z kolei przemówił Biskup Opolski Andrzej Czaja, Wielki Kanclerz Wydziału Teologicznego UO i wręczył Jubilatowi księgę pamiątkową. Słowo końcowe wygłosił Jubilat, dyrektor Instytutu Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej.

5. Sympozjum nt. Tradycji liturgicznej Kościoła rzymskiego

W dniach 25 - 26 marca 2010 r. w Rzymie w Instytucie Salezjańskim *Sacro Cuore*, odbyło się sympozjum na temat „Tradycja liturgiczna Kościoła rzymskiego” zorganizowane z okazji 40. rocznicy ogłoszenia Mszału Pawła VI i 440. rocznicy ogłoszenia Mszału Piusa V. Organizatorami sympozjum były La Pontificia Accademia di Teologia, Centrum Akcji Liturgicznej (il Centro di Azione Liturgica) Stowarzyszenie Profesorów Liturgiki i główne włoskie czasopisma liturgiczne.

W programie pierwszego dnia po wprowadzeniu przez ks. prof. Manlio Sodi były trzy referaty połączone z dyskusją. Felix M. Arocena mówił o sakramentalności głoszenia słowa Bożego w celebracji. Matias Augé ukazał rozwój w ciągłości od Mszału Rzymskiego Pawła VI do Jana Pawła II. Pietro Sorci mówił na temat: Kapłaństwo wspólne objawia się i realizuje w pełni w zgromadzeniu, które celebruje.

Po referatach miała miejsce celebracja II Nieszporów uroczystości Zwiastowania.

W dniu 26 marca uczestnicy wzięli udział we Mszy koncelebrowanej w bazylice S. Cuore, której przewodniczył bp Alceste Catella. Po Mszy św. miały miejsce kolejne referaty: *Thumaczenia liturgiczne w służbie hermeneutyki celebracji misterium* (Goffredo Boselli), *Od Missale i Lectionarium pedagogia historii zbawienia* (bp Alceste Catella), *Słownictwo rytualne w służbie wymiaru teologicznego i antropologicznego sprawowanego misterium* (Giorgio Bonaccorso).

Podsumowania dokonał Manlio Sodi z Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego w Rzymie, a perspektywy przedstawił abp Piero Marini.

6. Nominacja Legata Papieskiego na Krajowy Kongres Eucharystyczny w Brazylii

W dniu 15 marca 2010 r. Papież Benedykt XVI mianował ks. kard. Cláudio Hummesa, prefekta Kongregacji ds. Duchowieństwa, swoim specjalnym wysłannikiem na Krajowy Kongres Eucharystyczny w Brazylii. Uroczystości odbyły się w stołecznej Brasílii od 13 do 16 maja 2010 r.

7. Rekordowe grupy katechumenów w Hongkongu i Wietnamie

Wielki Post jest okresem przygotowania katechumenów do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. W Azji Południowo-Wschodniej coraz liczniejsze grupy przygotowują się do tych sakramentów. Ponad 3 tys. dorosłych uczestniczyło w katechezach chrzcielnych w Hongkongu. O uczestnictwie w życiu wspólnoty i pogłębianiu wiary mówił katechumenom ordynariusz Hongkongu. Bp Jonh Tong Hon wręczył im Biblię zachęcając, by stała się towarzyszką życia, która podtrzyma w nich płomień wiary.

Katolicyzm przyciąga też rzesze wiernych w Wietnamie. Najliczniejszą grupą proszącą o chrzest są osoby wychowane w tradycji buddyjskiej. W archidiecezjach byłego Sajgonu i stołecznego Hanoi w wielkopostnych katechezach uczestniczyło prawie 700 Wietnamczyków, którzy deklarowali, że pociągnął ich do Kościoła przykład życia katolickich sąsiadów.

8. Ekumeniczny sojusz na rzecz wolnej niedzieli

„Internetowy Dziennik katolicki” z dnia 2 marca 2010 r. informował o powstałym w Düsseldorfie sojuszu na rzecz niedzieli. „Sojusz na rzecz wolnej niedzieli” – to inicjatywa Kościołów katolickiego i ewangelickiego, do której przyłączyły się związki zawodowe w Nadrenii Północnej-Westfalii. Członkowie tego sojuszu protestują przeciwko liberalizacji ustawy o handlu w niedzielę i święta. Minister pracy Nadrenii Północnej-Westfalii Karl-Josef Laumann stwierdził, że za obroną niedzieli przemawiają nie tylko względy religijne, ale chodzi również o ochronę rodziny, a nawet o efektywność pracy.

Oficjalnie i uroczystie sojusz został zawiązany 3 marca 2010, czyli w „międzynarodowy dzień wolnej niedzieli”. Jego członkowie nawiązują do 3 marca 321 r., kiedy edykt cesarza Konstantyna Wielkiego po raz pierwszy ustanowił niedzielę dniem wolnym od pracy.

9. Nabożeństwa wielkopostne w Sandomierzu

W Sandomierzu sprawowano w r. 2010 nabożeństwa wielkopostne na wzór celebracji rzymskich, które od V wieku mają miejsce w piątki Wielkiego Postu w kościołach stacyjnych Rzymu. W stolicy diecezji sandomierskiej zainicjował je bp Krzysztof Nitkiewicz.

Na wspólnej modlitwie 26 lutego 2010 r. zgromadzili się w kościele seminaryjnym pw. św. Michała Archanioła wraz z biskupem sandomierskim Krzysztofem Nitkiewiczem i biskupem pomocniczym Edwardem Frankowskim, księża, wspólnota seminaryjna, siostry zakonne oraz świeccy. Myślą przewodnią nabożeństwa stacyjnego było kapłaństwo z racji przeżywanego Roku Kapłańskiego. Bp Nitkiewicz nawiązując do tematu nabożeństwa, poprosił wiernych o modlitwę w intencji kapłanów i przygotowujących się do kapłaństwa.

Następne nabożeństwa stacyjne odbyły się w kościołach: Świętego Jakuba (5 marca), Podwyższenia Krzyża Świętego (12 marca) i Świętego Józefa (19 marca). Podczas nich miały miejsce rozważania na temat męczenników sandomierskich, którzy przed 750. laty oddali życie za wiarę. Konferencje zaś były związane ze Sługami Bożymi: Janem Pawłem II i ks. Jerzym Popieluszką.

10. Zjazd liturgiczno-pastoralny na Wydziale Teologicznym w Palermo na temat chrześcijańskiego pogrzebu

Papieski Sycylijski Wydział Teologiczny „San Giovanni Evangelista” w Palermo zorganizował w dniach 19-20 lutego 2010 r. Zjazd liturgiczno-pastoralny na temat chrześcijańskiego pogrzebu *Mortem nostram moriendo destruxit*.

W pierwszym dniu obrad po modlitwie i pozdrowieniu przez miejscowego biskupa abpa Palermo mons. Paolo Romeo miała miejsce sesja przedpołudniowa. Uczestnicy wysłuchali wprowadzenia, którego dokonał Pietro Sorci z miejscowego wydziału teologicznego. Następnie Andrea Grillo z Anselmianum w Rzymie i Instytutu liturgicznego w Padwie miał referat o obrzędach pogrzebowych w ciągu wieków. Po tym referacie Giovanni Ancona z Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego i Instytutu Teologicznego Marchigiano mówił na temat *Śmierć między końcem a dopełnieniem: refleksja teologiczna*. Po referatach była dyskusja.

W czasie sesji popołudniowej referaty wygłosili: Filippo Santi Cucinotta z miejscowego Wydziału Teologicznego mówił o teologii i liturgii pogrzebu na chrześcijańskim Wschodzie, Ermanno Genre z Wydziału Teologicznego Valdesse w Rzymie o obrzędach pogrzebu w tradycji reformowanej. Kolejne trzy referaty wygłosili wykładowcy miejscowego Wydziału Teologicznego: Liborio de Marco mówił o słowie Bożym w obrzędach pogrzebu, Rosario La Delfa zajął się homilią pogrzebową, a Domenico Messina mówił nt. *Eucharystia za zmarłych od wspomnienia do wspólnoty*.

W sobotę, 20 lutego referaty wygłosili: Valeria Trapani z miejscowego Wydziału Teologicznego mówiła o pocieszeniu w domu zmarłego, bp z Carignola Felice Di Molfetta, przewodniczący Komisji Liturgicznej Episkopatu, przedstawił problematykę teologiczną, liturgiczną i pastoralną kremacji, a Pietro Sorci z miejscowego Wydziału Teologicznego ukazał pogrzeb jako celebrację misterium paschalnego. Kończąc modlitwę i słowa pozdrowienia wygłosił abp Syrakuz Salvatore Papalardo.

11. Ogólnopolski zjazd egzorcystów

Odróżnianiu opętania od choroby psychicznej, dalekowschodnim metodom medytacji oraz aktualnym zagrożeniom duchowym, w tym homeopatii – poświęcony był Ogólnopolski zjazd egzorcystów, który odbył się w dniach od 8 do 11 lutego w Domu Pielgrzymy w Niepokalanowie. W zjeździe wzięło udział kilkudziesięciu egzorcystów z niemal każdej diecezji, ze zgromadzeń zakonnych oraz księży z zagranicy.

12. Reprint „Wykładu Liturgii Kościoła katolickiego” arcybiskupa Nowowiejskiego

W roku 2008 obchodzono sto pięćdziesiątą rocznicę urodzin błogosławionego arcybiskupa Juliana Nowowiejskiego, wybitnego polskiego liturgisty. W ciągu ostatnich dziesięcioleci ukazało się wiele publikacji na temat tej wybitnej postaci. Niestety, w cieniu pozostało dzieło jego życia – pisany od 1893 r. praktycznie do wybuchu II wojny światowej – monumentalny *Wykład Liturgii Kościoła katolickiego*. Arcybiskup rozpoczął go pisać jeszcze jako profesor Seminarium Duchownego w Płocku.

I tom *Wykładu Liturgii* ukazał się w Warszawie w 1893 r., ostatni zaś, V tom – wydany na podstawie ocalonych materiałów, ukazał się drukiem dopiero w 1992 r. w Płocku. Swoje liturgiczne dzieła ks. Nowowiejski pisał w czasie, w którym rozwijał się w Europie zapoczątkowany w połowie XIX wieku przez opata Solesmes o. Prospera Guérangera ruch liturgiczny. Przemiany będące jego owocem docierały także do Polski. To właśnie pod jego wpływem Nowowiejski napisał znany w całej Polsce *Ceremoniał parafialny*, który do II wojny światowej miał aż siedem wydań. Na jego podstawie od początku XX w. płockie *Leges dioeceseanae* nakazywały odprawiać w parafiach wszystkie nabożeństwa.

Biorąc pod uwagę chronologię spuścizny liturgicznej błogosławionego arcybiskupa, w jego dorobku możemy wymienić obok *Ceremoniału* i *Wykładu Liturgii* takie dzieła, jak: *Śpiew liturgiczny, muzyka i chóry Kościoła katolickiego*, W-wa 1886; *Diakon i jego czynności*, W-wa 1886; *Subdiakon i jego czynności*, W-wa 1887; *Akolici i ich czynności*, W-wa 1893; *Ceremoniarz i jego czynności*, W-wa 1893; *Turyferarz i jego czynności*, W-wa 1893; *Agenda pasterska*, W-wa 1894; *Msza w okresie przedniecejskim*, Lwów 1922; *Pastorologia*, Płock 1923 czy *Synaxis czyli Msza św.*, Płock 1925; kolejne wydania: 1929, 1930-31.

Zaangażowanie ks. Nowowiejskiego dyktowane troską o wierność prawowitej liturgii rzymskiej znalazło swój szczególny wyraz właśnie w pięciotomowym, liczącym ponad cztery tysiące stron, dziele życia Płockiego Pasterza. Nie bez powodu było ono często nieraz porównywane do dzieła *Institutions liturgiques* Opata z Solesmes. II wojnę światową przetrwało niezbyt wiele egzemplarzy tego ogromnego, bogato i wspaniale ilustrowanego utworu. W zasadzie można je spotkać tylko w dużych bibliotekach kościelnych, bibliotekach zakładów naukowych – a i to nie we wszystkich. Na rynku zaś antykwarycznym sporadycznie dostępne egzemplarze osiągają bardzo wysokie ceny.

Chcąc uczcić pamięć wielkiego polskiego liturgisty, jednocześnie udostępniając jego twórczość polskiemu środowisku teologicznemu oraz osobom zainteresowanym liturgią Kościoła Rzymskiego, staraniem warszawskiego *Instytutu Summorum Pontificum*, ukazało się wznowione wydanie I tomu *Wykładu Liturgii*. Jest ono poświęcone

„wiadomościom wstępnym i środkiem rozwinięcia kultu”. Kolejne tomy tego dzieła będą wydawane co kilka miesięcy. Po ostatnim, V tomie, zostanie wydany tom dodatkowy – nie wchodzący *de facto* w skład *Wykładu Liturgii*, wolumin zawierający zebrane mniejsze, wspomniane już dzieła arcybiskupa – ceremoniały poszczególnych posług liturgicznych. Reprint wszystkich tomów został przygotowany bardzo starannie – usunięto przebarwienia i plamy drukarskie, zachowując nieskażoną treść.

Nowe wydanie wiekopomnego dzieła arcybiskupa Nowowiejskiego jest odpowiedzią na zapotrzebowanie licznych środowisk tradycyjnych – merytorycznie stanowi niedoścignioną do dziś perłę polskiej twórczości liturgicznej. Dzieło to jest doskonałym kompendium wiedzy na temat liturgii sprzed okresu reformy posoborowej. Czyni to zeń nieprzecenioną pozycję, z której każdy publikujący artykuły naukowe, przygotowujący pracę magisterską, licencjacką czy rozprawę doktorską z liturgiki, teologii czy nauk pokrewnych, może uczynić doskonałe źródło wiedzy.

Choć wielu dziś niesłusznie uważa arcybiskupa za rubrycystę, to opinia ta nie wytrzymuje próby, gdy pochylimy się dogłębnie nad *Wykładem Liturgii*. Dużo w nim głębi i duchowości. We wstępie do V tomu dotyczącego Mszy św., czytamy: „Należałoby na klęczkach pisać wykład obrzędów Ofiary mszalnej, która przedstawia, wyraża i streszcza wszystką wielkość, piękność i wspaniałość religii Bożej”.

Łukasz Wolański

13. Nominacja członków Papieskiego Komitetu ds. Międzynarodowych Kongresów Eucharystycznych

W dniu 4 lutego 2010r. papież Benedykt XVI mianował członków Papieskiego Komitetu ds. Międzynarodowych Kongresów Eucharystycznych. Zostali nimi kardynałowie Peter Kodwo Appiah Turkson, przewodniczący papieskiej Rady *Justitia et Pax* i Antonio Cañizares Llovera, prefekt Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, oraz ojcowie: Wojciech Giertych OP, teolog Domu Papieskiego, i Theodore Mascarenhas SFX z Papieskiej Rady ds. Kultury.

14. Obszerniejsze sprawozdanie z konferencji naukowej nt. Język w liturgii

Marta Dalgiewicz, Elżbieta Kucharska-Dreiß

Język w liturgii

Sprawozdanie z interdyscyplinarnej konferencji międzynarodowej
(17-19 września 2009 r., Krzeszowice)

Liturgia jako jeden z najważniejszych obszarów użycia języka religijnego stała się przedmiotem refleksji językoznawczej, literaturoznawczej, teologicznej i religioznawczej podczas międzynarodowej i międzywyznaniowej konferencji naukowej, która odbyła się w dniach 17-19 września 2009 r. w Krzeszowicach k. Krakowa. Organizatorzy konferencji (Komisja Języka Religijnego Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytut Liturgiczny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II oraz Katedra Teologii Liturgii Wydziału Teologicznego UKSW) nie tylko pozyskali znaczącą liczbę referentów (28), lecz przewidzieli w programie również obszernie bloki dyskusyjne, co zaowocowało

niezwykle żywą wymianą myśli i spostrzeżeń. Szczególną rangę i jednocześnie bardzo konkretny wymiar praktyczny nadała konferencji obecność bpa Stefana Cichego, przewodniczącego Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski, oraz ks. Bogusława Nadolskiego TChr, konsultora Komisji i autora licznych publikacji z zakresu liturgii i liturgiki. Do zadań Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów należy m.in. koordynowanie prac nad nową, aktualnie przygotowywaną, edycją przekładu „Mszału rzymskiego” na język polski oraz zatwierdzenie ostatecznego jej kształtu.

Większość wygłoszonych podczas konferencji referatów dotyczyła języka liturgii w Kościele katolickim:

- W referacie „Pojęcie i natura liturgii” Anna PLESKACZEWSKA (UKSW) przedstawiła trzy definicje liturgii: pierwszą z encykliki „Mediator Dei” Piusa XII, drugą z konstytucji o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium” (KL7) uchwalonej przez Sobór Watykański II, trzecią z „Katechizmu Kościoła katolickiego” (KKK 1069). Omawiając naturę liturgii, referentka podkreśliła jej wymiar anabatyczny (zstępujący) i katabatyczny (wstępujący) oraz bezpośrednie odniesienie do rzeczywistości bosko-ludzkiej. Na zakończenie A. Pleskaczewska wykazała różnice między liturgią i nabożeństwem.

- Szeroki kontekst historyczny (m.in. nawiązanie do czasów sprzed latynizacji liturgii, a następnie do „polityki” językowej w Kościołach wschodnich i protestanckich) posłużył Kazimierzowi MATWIEJUKOWI (UKSW) jako tło do rozważań na temat „Wprowadzanie języka polskiego do liturgii”. W Kościele Rzymskokatolickim – jak podkreślił referent – języki narodowe weszły ostatecznie do liturgii na mocy soborowej konstytucji „Sacrosanctum Concilium”, której postanowienia wprowadziła do praktyki duszpasterskiej instrukcja „Tres adhinc annos” (4.05.1967). Niewtajemniczonego słuchacza zaskoczył mógł fakt, iż przetłumaczenie wszystkich ksiąg liturgicznych na język polski zajęło 30 lat (1972-2002).

- Przybliżając uczestnikom konferencji „Zasady tłumaczenia tekstów liturgicznych” Jacek NOWAK (UKSW) odwołał się do definicji przekładu o. Wojtasiewicza, wg której „przekład jest odpowiednikiem oryginału, oryginał i przekład są równorzędne”. Polemizując z powyższą definicją, prelegent zwrócił uwagę na zagadnienie nieprzetłumaczalności (uwarunkowanej m.in. różnicami natury morfologicznej i leksykalnej) oraz związanej z nią inkulturacji. Następnie J. Nowak skomentował aktualnie obowiązujące zasady tłumaczenia tekstów liturgicznych w Kościele Rzymskokatolickim, które określa instrukcja „Liturgiam authenticam”, wydana przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów 28 marca 2001 r.

- W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie „Czy język w liturgii to język zrozumiały i komunikatywny?” (temat opatrzony podtytułem: „Próba językoznawczej diagnozy”) Beata DRABIK (UJ) podała przyczyny jego niezrozumiałości: brak dostosowania do sytuacji komunikacyjnej, niedobór mechanizmów spójnościowych, pozorna dialogiczność. Na konkretnych przykładach referentka wyjaśniła, dlaczego określone konstrukcje są problematyczne w odbiorze.

- Oceniając „Kształt językowo-stylistyczny nowej edycji ‘Mszału rzymskiego’ na przykładzie wybranych tekstów” Renata PRZYBYLSKA (UJ) posłużyła się następu-

jącymi kryteriami: 1) poprawności językowej; 2) piękna; 3) komunikatywności; 4) przystosowania tekstów liturgicznych do funkcjonowania w formie mówionej. Analiza pokazała, że w tekstach zaproponowanych do nowej edycji zdarzają się usterki stylistyczne i błędy leksykalne. Autorka zaapelowała, aby podczas prac nad nowym przekładem unikać pochopnych parafraz i połączeń wyrazowych wywołujących niepożądane konotacje, aby przestrzegać zasad eufonii i testować komunikatywność powstającego tekstu.

- Referat pt. „Modernizacja tekstów liturgicznych z perspektywy warsztatu językowego autora wprowadzanych zmian” Jadwiga KOWALIKOWA (UJ) rozpoczęła od przedstawienia charakterystycznych cech tekstów liturgicznych. Następnie autorka zgłębiła m.in. 1) komunikacyjno-pragmatyczne przesłanki modernizacji; 2) relacje, w jakie wchodzi nowa wersja przekładu z wersją wcześniejszą oraz z prymarnym tekstem źródłowym; 3) ograniczenia i możliwości, przed którymi staje modernizator.

- Mówiąc „O niektórych właściwościach językowych modlitw liturgicznych” Agnieszka SIERADZKA-MRUK (UJ) skoncentrowała się na jednej z cech stylu liturgicznego, którą jest niezwykle częste występowanie konstrukcji analitycznych. Autorka podała wielorakie przyczyny użycia takich konstrukcji oraz omówiła pozytywne i negatywne konsekwencje ich znacznej frekwencji.

- Wystąpienie Artura CZESAKA (UJ) zatytułowane „Niejasność i tajemnica – refleksje nad fragmentami nowego ‘Mszału rzymskiego’” było głosem wskazującym na konieczność współpracy tłumaczy (zazwyczaj teologów znających języki klasyczne, lecz nie będących filologami) i językoznawców (specjalistów kompetentnych w kwestiach dotyczących współczesnej polszczyzny – docelowego języka przekładu). Szacunek dla religijnej wagi tekstów nie powinien – zdaniem autora – wykluczać rzetelnej i krytycznej dyskusji nad ich formą. Niedoskonałości warsztatu translatorskiego i wynikające stąd niejasności przekładu należy eliminować, a nie usprawiedliwiać, posługując się zabiegiem „mistycyzacji”.

- „Związki frazeologiczne w księgach liturgicznych” (przeważnie biblizmy) były przedmiotem refleksji Jana RUSIECKIEGO (UKSW). Prelegent zastanawiał się m.in. czy istnieją frazeologizmy wywodzące się wprost z języka liturgii (liturgizmy) i na ile przenikają one do języka potocznego.

- „O komunikatywności języka modlitwy powszechnej” mówił Witold OSTAFIŃSKI (UPJPII). Referent dokonał oceny przykładowych wezwań modlitewnych, zwracając szczególną uwagę na te fragmenty, które dla ogółu wiernych mogą okazać się zbyt trudne w odbiorze (ogólnikowe, banalne, patetyczne, odrealnione sformułowania, tautologie, zawiła struktura składniowa etc.).

- Różne propozycje rozwiązań leksykalnych rozważył Andrzej DRAGUŁA (USz) w referacie „Przypomnienie, wspomnienie, pamiętka. O języku anamnezy liturgicznej”. Refleksje dotyczące trafności poszczególnych określeń poprzedziło ukazanie skomplikowanych relacji czasowych zachodzących podczas liturgii oraz uwytklenie sensu literackiego i liturgicznego anamnezy (opowiadanie o wydarzeniach z przeszłości i uobecnianie wspominanych wydarzeń).

- Analizując „Symboliczny wymiar podstawowych doświadczeń ludzkich w języku prefacji mszalnych” Sławomir PŁUSA (IT, Radom) zestawił te zwroty i kon-

strukcje językowe, które pomagają, i te, które utrudniają słuchaczowi zaistnienie ze swoją sytuacją życiową w kontekście modlitwy oraz nawiązanie relacji z rzeczywistością nadprzyrodzoną. Referent podkreślił, iż język religijny, który chce dawać szansę uczestnictwa w sacrum, powinien być językiem symbolicznym.

- Emocjonalnie niełatwym tematem „Choroba i śmierć w liturgicznych obrzędach sakramentu namaszczenia chorych” zajął się Andrzej KOMINEK (UH-P, Kielce). Autor zwrócił uwagę na rozróżnienie między duszpasterstwem chorych (tzn. chorych nie znajdujących się w bezpośrednim niebezpieczeństwie śmierci i osób w podeszłym wieku) oraz duszpasterstwem umierających (tzn. chorych w bezpośrednim niebezpieczeństwie śmierci i konających). W swej analizie A. Kominek porównał obrzędy przeznaczone dla wymienionych grup osób przez pryzmat ról semantycznych: pacjensa, agensa i działań, jakie są przypisywane w liturgii różnym rodzajom agensa (ziemskiego i nadprzyrodzonego).

- Jan KAMIENIECKI (UWr) zbadał „Język tekstów wprowadzających do obrzędów sakramentów i pogrzebu w liturgii katolickiej”. Najwięcej miejsca prelegent poświęcił kwestiom leksykalnym (postulując zrozumiałość i adekwatność słownictwa) oraz relacjom nadawczo-odbiorczym w analizowanych wprowadzeniach. Zdaniem J. Kamienieckiego teksty odczytywane bądź wygłaszane na początku rytuału zakładają adresata przygotowanego do ich prawidłowego odbioru, co jednak nie zawsze ma miejsce.

- Na przykładach zaczerpniętych z tradycji katolickiej, prawosławnej i protestanckiej Zbigniew PASEK (AGH) pokazał m.in., kiedy wypowiedzi performatywne są fortunne (a kiedy nie) oraz na czym polega różnica między „nadużyciem” i „nie-wypałem” w zachowaniach rytualnych. Sedno referatu zatytułowanego „Chrześcijańskie sakramenty w ujęciu teorii aktów mowy, czyli Bóg jako perlokucja” zawiera się w spostrzeżeniu autora, że Bóg pojawiający się w świadomości osoby wierzącej jest wynikiem działania słów.

- „Uwagi o kształcie językowym komentarza liturgicznego” to temat wystąpienia Katarzyny CZARNECKIEJ (UAM). Referentka dokonała przeglądu literatury dotyczącej pisania komentarzy liturgicznych (dokumenty Kościoła, publikacje książkowe, internetowe, periodyki), analizując, czy i ile miejsca poświęcono w nich zagadnieniom kształtu językowego. Dostrzeżone niedostatki (np. pomijanie specyfiki tekstu wtórnie mówionego, niedostrzeganie zakłóceń prostoty stylistycznej) uzasadniają – według K. Czarneckiej – potrzebę opracowania stosownego poradnika.

- W pierwszej części referatu „Liturgia i mistyka jako pojęcia należące do tego samego kręgu semantyczno-leksykalnego” Izabela RUTKOWSKA (UZ) ukazała obydwie pojęcia w pewnej opozycji względem siebie: liturgia zakłada czynne uczestnictwo, wspólnotę i udział zmysłów, z kolei mistyka to niejako zatrzymanie, doświadczenie indywidualne i zamknięcie zmysłów. Niemniej jednak – kontynuowała autorka – źródłem chrześcijańskiej mistyki jest właśnie liturgia. Stąd dla wielu mistyków, jak na przykład Grzegorza z Nazjanzu, liturgia jest „akcją mistyczną”, ołtarz – „stołem mistycznym”, a chleb – „chlebem mistycznym”.

- Anna RÓŻYŁO (WSH-P) wygłosiła referat „Znaczenie wiary w tekstach liturgicznych a profile wiary w „Katechizmie Kościoła katolickiego””. Prelegentka wykazała, że użycia słowa „wiarą” w „Mszale rzymskim” i „Katechizmie” nie są

zała, że użycia słowa „wiara” w „Mszałe rzymskim” i „Katechizmie” nie są tożsame. „Katechizm” odnotowuje znacznie więcej użyci (741 : 8), a zarazem więcej aspektów znaczenia i wykładników leksykalnych danej cechy.

- W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie „Jak się mówi o Bogu i do Boga w modlitwach eucharystycznych w mszach z udziałem dzieci?” Danuta KRZYŻYK i Helena SYNOWIEC (UŚ) przeanalizowały utrwalone w tekstach tych modlitw obraz Boga Ojca, Syna Bożego i Ducha Świętego. Autorki zwróciły uwagę m.in. na formu-liczność i ekspresywność w warstwie leksykalnej i składniowej oraz na stopień dostosowania języka do możliwości percepcyjnych dzieci. Prezentacja wyników badań ankietowych pokazała, w jaki sposób młodzi odbiorcy odczytują treści zawarte w modlitwach eucharystycznych.

- Nieco prowokacyjnie sformułował tytuł swojego wystąpienia Marek LIS (UO): „Czy dziewięć to trzy? O przekładzie liczebników w lekcjonarzach”. Na przykładzie przypowieści o robotnikach przychodzących do pracy w winnicy (Mt 20, 1-16) prelegent wykazał różnice między współczesnym i dawnym sposobem rachuby czasu oraz wynikające stąd irytacje współczesnego odbiorcy tekstu. Powołując się na innojęzyczne lekcjonarze mszalne (m.in. słowacki, francuski i włoski) M. Lis postulował, aby w tłumaczeniu polskim – w trosce o słuchacza – zastosować zasadę ekwiwalencji dynamicznej, a nie imitacji formalnej. Zdaniem autora na pierwszy plan (tj. przed tradycję) należy wysunąć komunikatywność tekstu.

- Przeciwno nadmiernemu hołdowaniu kryterium komunikatywności opowiedziała się Karina JARZYŃSKA (UJ), która przybliżyła zebrany „Projekt polskiego języka liturgicznego zawarty w pracach ks. Józefa Sazdika i Czesława Miłosza”. Wg autorów projektu język liturgii powinien m.in. zachować swą odrębność wobec rejestru „niskiego”, sięgać do bogatych zasobów leksykalnych polszczyzny (w tym archaizmów – ze względu na ich funkcjonalność), pielęgnować formuły funkcyjujące dotąd w tradycji oraz wyróżniać się rytmicznością, prostotą i zwięzłością.

- Na bazie relacji interpersonalnych zachodzących podczas Mszy św. w wymiarze werbalnym i horyzontalnym Henryk SŁAWIŃSKI (UPJPII) omówił wybrane „Sytuacje komunikacyjne w liturgii i ich językowy wyraz”. Autor m.in. podkreślił potrzebę spójności przekazywanych komunikatów (werbalnych i niewerbalnych), wyjaśnił istotę komunikacji obrzędowej oraz podał teologiczne uzasadnienie dla podstawowych zachowań liturgicznych.

W kontekście aktualnie prowadzonych prac nad nowym wydaniem „Mszału” Kościola Rzymskokatolickiego referaty dotyczące języka ksiąg liturgicznych innych wyznań zyskały szczególny walor poznawczy:

- Przemysław NOWAKOWSKI (UPJPII) naszkicował „Problem reformy języka liturgii bizantyjsko-słowiańskiej na Lokalnym Soborze Prawosławnej Cerkwi Rosyjskiej w Moskwie (1917-1918 r.)”. Prelegent omówił argumenty zwolenników i przeciwników przetłumaczenia tekstów liturgicznych z języka cerkiewno-słowiańskiego na język rosyjski (i ukraiński) oraz szczegółowo przedstawił losy reformy.

- „Sposób tłumaczenia terminów kluczowych dla teologii i duchowości bizantyjskiej w porównaniu z ich wersjami czeskimi i słowackimi” to temat, który podjął Walerian BUGEL (Uniwersytet Ołomuniecki). Na podstawie wybranych publikacji

prawosławnych i unickich autor zwrócił uwagę słuchaczy m.in. na nieprecyzyjne różnice terminologiczne dokonane przez tłumaczy w tekstach czeskim i słowackim.

- W wystąpieniu zatytułowanym „Od ‘Agendy gdańskiej’ (1637) do ‘Śpiewnika ewangelickiego’ (2002) – polszczyzna dawnych i współczesnych ksiąg liturgicznych polskich ewangelików” Izabela WINIARSKA-GÓRSKA (UW) szczegółowo porównała m.in. XVII-wieczną „Formę usługowania Wieczerzą Pańską” i współczesne „Nabożeństwo z sakramentem Wieczerzy Pańskiej”. Przedmiotem refleksji autorka uczyniła nie tylko właściwości językowe, stylistyczne i tekstologiczne publikacji wymienionych w tytule referatu, lecz także stosunek współczesnych wydawców/autorów do reformatorskich tradycji piśmienniczych.

- W kręgu tradycji protestanckiej pozostała również Iwona PAŁUCKA-CZERNIAK (UZ), analizując „Językowy i gatunkowy kształt modlitwy powszechnej w Kościele Ewangelicko-Augsburskim na materiale wybranych ksiąg liturgicznych” (tzn. „Agendy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego” z roku 1955 oraz agendy prywatnej ks. Manfreda Uglorza „Przed ołtarzem Pańskim” z roku 1996). Autorka przedstawiła zróżnicowanie gatunkowe modlitwy powszechnej (prosfoneza, ektenia, litanie), a następnie szczegółowo omówiła elementy kompozycyjne profonezy, konstytutywne dla tego gatunku. Na zakończenie I. Pałucka-Czerniak zaprezentowała wyniki analizy ilościowo-jakościowej leksyki występującej w agendach.

- Wychodząc od założeń teologii feministycznej Aleksander GOMOLA (UJ) w referacie „Nabożeństwa tylko dla kobiet? Propozycje liturgiczne Women-Church” pokazał m.in., w jaki sposób terminy chrześcijańskie mogą zostać zawłaszczone dla celów pewnej ideologii. Za R.R. Ruether prelegent podał przykłady liturgii funkcjonujących w tym Kościele (np. dla ofiary przemocy, dla ofiary gwałtu, po dokonaniu aborcji, z okazji rozwodu).

Zamykając konferencję wystąpienie Joanny PIETRZAK-THÉBAULT (UKSW) zatytułowane „Język liturgiczny a język standardowy – analiza porównawcza polskiej i francuskiej praktyki liturgicznej” było próbą spojrzenia na liturgiczną polszczyznę przez pryzmat rozwiązań przyjętych w języku francuskim: tu język liturgii plasuje się pomiędzy odmianą mówioną i pisaną języka ogólnego, które w odczuciu osób władających tym językiem są od siebie bardzo odległe. Francuski język liturgiczny nosi wprawdzie cechy języka pisanego, pod względem składniowym i leksykalnym jest jednak nadspodziewanie prosty i zrozumiały.

Wygłoszone na krzeszowickiej konferencji referaty nie tylko dostarczyły słuchaczom konkretnych informacji o rozmaitych aspektach języka używanego w liturgii, nie tylko prowokowały do dyskusji prowadzonych z wielkim zaangażowaniem, lecz jednocześnie wskazywały na te zastosowania języka religijnego, którym w badaniach teolingwistycznych nie poświęcono jak dotąd wystarczająco dużo uwagi. Jednym z wyzwań, które w bliższej lub dalszej przyszłości z pewnością podejmie Komisja Języka Religijnego, będzie zbadanie języka nabożeństw i pieśni kościelnych.

15. Osiemnaste spotkanie Vox Clara Committee

Zespół *Vox Clara Committee*, przygotowujący tłumaczenie trzeciego wydania Mszału rzymskiego na j. angielski, spotkał się po raz osiemnasty w dniach 26–29

stycznia 2010 r. w Papieskim Kolegium Północno-Amerykańskim w Rzymie. Na czelę zespołu *Vox Clara Committee* stoi kard. George Pell, abp Sydney (Australia). Uczestnikami spotkania byli emerytowany abp Oscar Lipscomb z Mobile (USA), pierwszy wiceprzewodniczący; kard. Justyn Rigali z Filadelfii (USA) był skarbnikiem. Na spotkaniu obecni byli: kard. Oswald Gracias z Bombaju (Indie), który jest drugim wiceprzewodniczącym, emerytowany abp Alfred Hughes z New Orleans (USA); abp Terrence Prendergast SJ z Ottawy (Kanada); emerytowany abp Peter Kwasi Sarpong z Kumasi (Ghana); emerytowany abp Kelvin Felix z Castries (Saint Lucia) i bp Philip Boyce OCD z Raphoe (Irlandia). Nieobecni byli: kard. Cormac Murphy O'Connor, emerytowany abp Westminsteru i kard. Francis George OMI, abp Chicago (USA).

Członkom tego zespołu towarzyszyli w ich pracy: o. Jeremy Driscoll OSB (USA), ks. Dennis McManus (USA), prałat Gerard McKay, opat Cuthbert Johnson OSB (Anglia) i prałat James P. Moroney (USA). Sekretarzem był prałat Robert K. Johnson (USA). Prace wspomagali pracownicy Kongregacji, wśród nich o. Anthony Ward SM, podsekretarz. Prace zaczęto od przeglądu przekładów dwóch białych ksiąg (White Book) trzeciego wydania wzorcowego *Missale Romanum*, przyjętych ostatnio przez Konferencje Biskupów. Przedstawiono do dyskusji Teksty własne i wspólne o Świętych celem ich rekomendowania Kongregacji przed ostatecznym zatwierdzeniem tych tekstów. Wyrażając entuzjazm dla nadzwyczajnego znaczenia duszpasterskiego tych tekstów podkreślono, że przekłady charakteryzuje wysoka jakość literacka, teologiczna precyzja i pastoralna korzyść. Na koniec zespół ten odwiedził kard. Antonio Cañizares Llovera, prefekt Kongregacji. Kard. Pell wyraził radość z dowartościowania tego zespołu przez Prefekta Kongregacji i przedstawił mu członków i pomocników. Kardynał Prefekt odpowiedział dziękując za pracę nad angielskim przekładem *Missale Romanum* i wyraził nadzieję na bliskie zatwierdzenie tego mszału. Więcej informacji na stronie <http://archbishopterry.blogspot.com/2010/01/vox-clara-committee-meets-with-cardinal.html>.

16. Liturgiczne nowości wydawnicze

a. Księgi liturgiczne

Mszał rzymski dla diecezji polskich, wydanie drugie, poszerzone (zmniejszony format), Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2010, ISBN 978-83-7014-627-6.

Missale Romanum ex Decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2010, ISBN 978-88-209-8357-4.

b. Inne publikacje

Paolo Tomatis, *Accende lumen sensibus. La liturgia e i sensi del corpo*, CLV Roma 2010.

„*Rituale Sacramentorum*” *Francisci de Sales Episcopi Gebennensis Iussu Editum Anno 1612*, a cura di Manlio Sodi e Morand Wirthk, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2010, ISBN 978-88-209-8369-7.

Stefano Parenti, „*A Oriente e Occidente di Costantinopoli*”. *Temi e problemi liturgici di ieri e di oggi*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2010, ISBN 978-88-209-8201-0.

Angelo Amato, „*I Santi nella Chiesa*”, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2010, ISBN 978-88-209-8372-7.

Jorge Medina Estevez, „*Vai a Confessarti?*”, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2010, ISBN 978-88-209-8375-8.

Monsignor Piero Marini, *Ceremoniarz Papieski. Rozmowy o liturgii przeprowadzili Dominique Chivot i Vincent Cabanac*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2010, ISBN 978-83-7030-719-6.

Słowo Boże w liturgii. Obecność – celebracja – aktualizacja, red. ks. Stanisław Araszczuk, Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2010, ISBN 978-83-7454-136-7.

Ks. Czesław Krakowiak, *Profesja zakonna*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2010, ISBN 978-83-257-0189-5.

Credo in Deum w teologii i sztuce Kościołów chrześcijańskich, red. ks. Ryszard Knapieński, Aneta Kramiszewska, Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II, Lublin 2010, ISBN 978-83-7306-441-6.

Ks. Krzysztof Konecki, *Rok liturgiczny i Kalendarz w reformie Soboru Watykańskiego II*, Scripta Theologica Thoruniensia (12), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010, ISBN 978-83-231-2456-6.

Agenda liturgiczna Archidiecezji Częstochowskiej Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie, opr. ks. Krzysztof Bełkot, Biblioteka „Niedzieli” tom 252, Częstochowa 2010, ISBN 978-83-60134-87-0.

Scott Hahn, *Moc słowa w liturgii. Od tekstu pisanego do żywego słowa liturgii*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2010, ISBN 978-83-7580-158-3.

O. Raniero Cantalamessa, *To jest Ciało moje. Eucharystia w świetle Adoro Te devote i Ave verum*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2010, ISBN 978-83-60703-00-7.

Ks. Andrzej Zwoliński, *Serce Jezusa. Litania do Najświętszego Serca Jezusowego. Rozważania*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2010, ISBN 978-83-7580-168-2.

Fontbona Missé, Jaume, *Los siete sacramentos*, Centro CPL, Barcelona 2010, ISBN 978-84-9805-393-7.

Fernández Rodríguez, J.M., *Santa unción de los enfermos. Historia. Teología. Pastoral*, Centro CPL, Barcelona 2010, ISBN 978-84-9805-402-6.

Josep Lligadas Vendrell, Xavier Aymerich Minyarro; Jaume Fontbona Missé, e, *Bautismo de niños. Celebración y homilias*, Centro CPL, Barcelona 2010, ISBN 978-84-9805-399-9.

Guiteras Vilanova, Joan, *La penitencia como virtud y sacramento*, Centro CPL, Barcelona 2010, ISBN 978-84-9805-394-4.

Flores Arcas, Juan Javier, *Los sacramentales. Bendiciones, exorcismos y dedicación de las Iglesias*, Centro CPL, Barcelona 2010, ISBN 978-84-9805-395-1.

Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania, red. ks. Erwin Mateja i ks. Rudolf Pierskała, Opolska Biblioteka Teologiczna (114), Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009, ISBN 978-83-61756-24-8.

Ks. Piotr Szweda, *Formy kultu św. Antoniego w kościołach pod jego wezwaniem w metropolii górnośląskiej*, Drukarnia Archidiecezjalna, Katowice 2009, ISBN 978-83-7593-064-1.

Słowo i gest, red. ks. Helmut Jan Sobeczko i ks. Zbigniew Władysław Solski, Opolska Biblioteka Teologiczna (115), Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009, ISBN 978-83-61756-25-5.

Ks. Janusz M. Czerny, *Liturgie Kościołów Wschodnich. Liturgia Kościoła Bizantyjskiego, Ormiańskiego i Koptyjskiego*, Liturgia Musica Ars (1), Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009, ISBN 978-83-61756-26-2.

Tymoteusz Piotr Olsński OFM, *Ludowe formy kultu męki Pańskiej w sanktuarium na Górze Świętej Anny*, Franciszkańskie Wydawnictwo św. Antoniego, Wrocław 2009, ISBN 978-83-60791-83-7.